অধ্যায় ৯ ঃ ভাষা-বিজ্ঞান অধ্যয়ন — বিভিন্ন স্তৰ

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ ভাষা-বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ স্তৰ

- ৯.৩.১ ধ্বনিতত্ত্ব
- ৯.৩.২ ৰূপতত্ত্ব
- ৯.৩.৩ বাক্যতত্ত্ব
- ৯.৩.৪ অর্থতত্ত্ব

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৫ অধিক জানিবলৈ

৯.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৯.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ধ্বনি, ধ্বনিসংযোগ বা ৰূপ, অর্থ, বাক্য ইত্যাদিৰ বিজ্ঞানসন্মত বিচাৰ-বিশ্লেষণেই যে ভাষা-বিজ্ঞান সেই বিষয়ে অৱগত হ'ব
- ভাষা-বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ স্তৰসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ধ্বনিতত্ত্বত ভাষাৰ কি কি বিষয় আলোচনা কৰা হয় সেই বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰূপতত্ত্বত কিহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা হয় সেই সম্পর্কে অধিক জানিব পাৰিব
- ভাষাৰ অধ্যয়নত বাক্যতত্ত্বৰ গুৰুত্ব কিমান সেই বিষয়ে বাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব
- অর্থতত্ত্বত ভাষাৰ অর্থ কিদৰে নিৰূপণ কৰা হয় সেই বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

'ভাষা-বিজ্ঞান অধ্যয়ন—বিভিন্ন স্তৰ' অধ্যায়টো 'ভাষাৰ বিভিন্ন ৰূপ আৰু ভাষা-বিজ্ঞান' পাঠবিষয়টিৰ দ্বিতীয় খণ্ডৰ প্রথম অধ্যায়। ক্রমাগত হিচাপত এইটো পাঠ্যবিষয়টিৰ নৱম অধ্যায়। পূর্বৱর্তী খণ্ডটোৰ শেষৰটো অধ্যায়ত আপুনি ভাষা-বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন শাখা-প্রশাখাৰ বিষয়ে বহলাই অধ্যয়ন কৰিলে। এইটো অধ্যায়ত আপুনি ভাষা-বিজ্ঞানৰ স্তৰসমূহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ পাব।

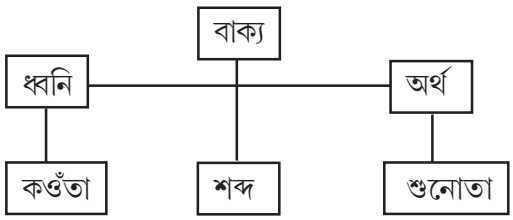
ভাষাৰ বিজ্ঞানসন্মত, শৃংখলাবদ্ধ অধ্যয়ন বা আলোচনাই হ'ল ভাষা-বিজ্ঞান। ভাষা-বিজ্ঞানত মানৱ ভাষাৰ প্ৰণালীবদ্ধ অধ্যয়ন কৰা হয়। মনত ৰখা ভাল যে, ভাষা-বিজ্ঞান কোনো এক নিৰ্দিষ্ট ভাষাৰ অধ্যয়নতে সীমাবদ্ধ নাথাকে। ই ভাষা অধ্যয়নৰ বাবে কেতবোৰ সাধাৰণ সূত্ৰ হে আৱিষ্কাৰ কৰে আৰু সেই সূত্ৰবোৰৰ সহায়ত যি কোনো ভাষাৰ প্ৰণালীবদ্ধ অধ্যয়ন কৰিব পাৰি। মুঠতে ভাষা-বিজ্ঞানৰ অধ্যয়নৰ পৰিধি অতি ব্যাপক। পৃথিৱীত প্ৰচলিত ভাষাসমূহৰ প্ৰত্যেকৰে গঠন প্ৰণালী সুকীয়া সুকীয়া। ভাষাৰ উপাদান বুলিলে ধ্বনি, ৰূপ, বাক্য, অৰ্থ আদিকে বুজায়। সেই অনুসৰি ভাষাৰ অধ্যয়নৰো চাৰিটা স্তৰ, যেনে— ধ্বনিৰ স্তৰ, ৰূপৰ স্তৰ, বাক্যৰ স্তৰ, অৰ্থৰ স্তৰ। ভাষা-বিজ্ঞানৰ সহায়ত এই স্তৰসমূহৰ বিশ্লেষণ কৰা হয়।

ভাষা-বিজ্ঞানৰ অধ্যয়নৰ ধ্বনিৰ স্তৰত ধ্বনিসমূহৰ বিষয়ে প্ৰণালীবদ্ধ অধ্যয়ন কৰা হয়। ধ্বনিসংযোগৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা ৰূপসমূহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা হয় ৰূপৰ স্তৰত। সেইদৰে ধ্বনিসংযোগ আৰু ৰূপসংযোগৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা বাক্যৰ বিষয়ে বাক্যৰ স্তৰত আলোচনা কৰা হয়। সেইদৰে অৰ্থতত্ত্বত শব্দৰ অৰ্থৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা হয়। অধ্যায়টোত এই বিষয়কেইটাৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ব।

৯.৩ ভাষা-বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ স্তৰ

ভাষা-বিজ্ঞানৰ অধ্যয়নৰ পৰিধি অতি ব্যাপক। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হৈছে বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰে ভাষাৰ বিশ্লেষণ দাঙি ধৰা। ভাষা হৈছে মানুহৰ ভাব প্ৰকাশৰ এটা অন্যতম মাধ্যম। ই এনে এটা মাধ্যম, যাৰ জৰিয়তে এজন বক্তাই কোনো বাৰ্তা আন এজন ব্যক্তিলৈ প্ৰেৰণ কৰে আৰু দ্বিতীয়জন ব্যক্তিয়ে তাক গ্ৰহণ কৰি প্ৰেৰকৰ সৈতে পুনৰ বাৰ্তা বিনিময় কৰিব পাৰে। সেয়ে, স্বাভাৱিকতে বক্তাই বাৰ্তা প্ৰেৰণ কৰিবলৈ হ'লে মুখেৰে কিছুমান ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰিব লাগিব। মুখেৰে উচ্চাৰিত এই ধ্বনিবোৰে একোটা অৰ্থবাচক শব্দৰ সৃষ্টি কৰে কৰে আৰু এই অৰ্থপূৰ্ণ শব্দবোৰ লগলাগি একোটা বাক্যৰ সৃষ্টি হয়; যি বাক্য বাৰ্তাৰূপে শ্ৰোতাৰ কাণত পৰে। ধ্বনি, ৰূপ, বাক্য, অৰ্থ ভাষাৰ এই উপাদান কেইটাৰ সংযোগ প্ৰণালীটো এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি—

চিত্ৰ ৯.১ — ভাষাৰ বিভিন্ন উপাদানৰ সংযোগ প্ৰণালী

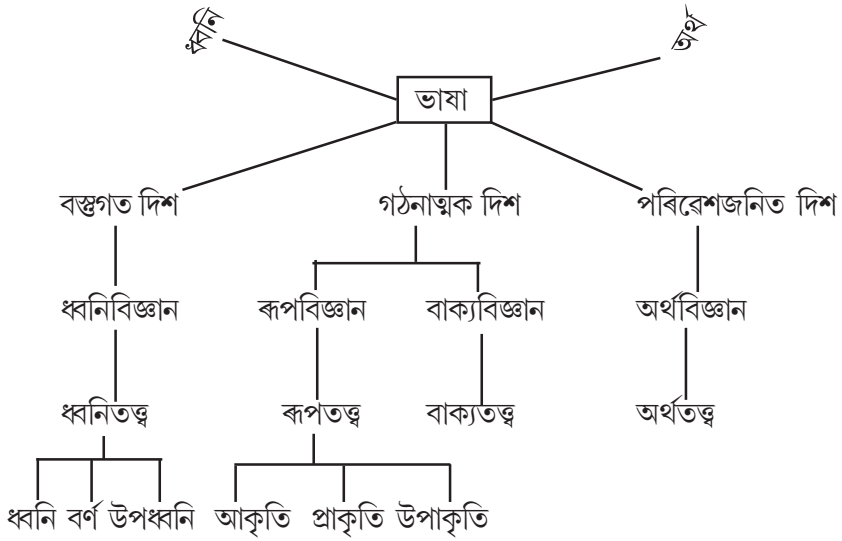
এই প্ৰণালীটোৰ পৰা এইটো স্পষ্ট যে ভাষাৰ অধ্যয়নৰ চাৰিটা স্তৰ থাকে— ধ্বনি, শব্দ বা ৰূপ, বাক্য আৰু অৰ্থ। এই স্তৰ চাৰিটাক তলত দিয়া শাখাকেইটাৰ জৰিয়তে অধ্যয়ন কৰিব পাৰি—

ধ্বনি — ধ্বনিতত্ত্ব

শব্দ বা ৰূপ	—	ৰূপতত্ত্ব
বাক্য	—	বাক্যতত্ত্ব
অর্থ	—	অর্থতত্ত্ব

ভাষাৰ গঠন প্রণালী বিশ্লেষণৰ বিভিন্ন স্তৰসমূহক ৰেখাচিত্রৰ সহায়ত এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি—

চিত্র ৯.২ — ভাষাৰ গঠন প্রণালীৰ বিভিন্ন স্তৰৰ ৰেখাচিত্র

এনেদৰে ভাষাৰ অধ্যয়নৰ স্তৰক ভাষাৰ গঠন প্রণালীৰ বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণৰ পদ্ধতি অনুসৰি চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ভাষাৰ উপাদান কেইটা কি কি?

.....

.....

৯.৩.১ ধ্বনিতত্ত্ব

ভাষাৰ ধ্বনিসমূহৰ বিজ্ঞানসম্মত বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ নাম ধ্বনিতত্ত্ব। যেনে— অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্ব, বাংলা ধ্বনিতত্ত্ব। ধ্বনিতত্ত্বত ভাষা বিশেষত উচ্চাৰিত বাগ্‌ধ্বনি, ধ্বনিসমূহৰ পৰিৱর্তন, বর্ণ আৰু উপধ্বনি সম্পর্কে সূক্ষ্মভাৱে আলোচনা কৰা হয়। মানুহৰ বাগ্‌যন্ত্রৰ দ্বাৰা বিভিন্ন প্রকাৰৰ ধ্বনি উচ্চাৰিত হ'লেও কোনো এক ভাষাত মাত্র কেইটামান ধ্বনিহে প্রয়োগ হয়। গতিকে ধ্বনিতত্ত্বত কোনো এটা বিশেষ ভাষাত ব্যৱহৃত ধ্বনিসমূহৰহে অধ্যয়ন কৰা হয়। ধ্বনিৰ স্বৰূপ আৰু সিৰোৰৰ প্রায়োগিক বিশ্লেষণ

ধ্বনিতত্ত্বৰ কাম। ইয়াত ধ্বনিবিজ্ঞান (Phonetics) আৰু বৰ্ণবিজ্ঞান (Phonemics) দুয়োটা বিষয় জড়িত হৈ থাকে। হাওঁফাওঁৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই অহা আৰু বাহিৰৰ পৰা মুখৰ ভিতৰলৈ সোমাই অহা বায়ুপ্ৰবাহৰ সহায়ত বাগিন্দ্ৰিয়ৰ সঞ্চালনত এক প্ৰকাৰ নাদৰ সৃষ্টি হয়, এই নাদকেই 'বাগ্‌ধ্বনি' বুলি কোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে 'মই ভাত খাওঁ' এই বাক্যটোত ম+ই, ভ+আ+ত, খ+আ+ওঁ আদি কেইবাটাও ধ্বনি উচ্চাৰিত হয়। বাগ্‌ধ্বনিসমূহক দুটা ভাগত ভগোৱা হয়। এটা হ'ল বিভাজ্য আৰু আনটো অবিভাজ্য। যিবোৰ ধ্বনিক নিৰ্দিষ্ট গোট হিচাপে ভাগ কৰি দেখুৱাব পাৰি সেই ধ্বনিসমূহক বিভাজ্য ধ্বনি আৰু যিবোৰ ধ্বনিক ভাগ কৰি দেখুৱাব নোৱাৰি অথচ সেইবোৰৰ অস্তিত্ব অনুভৱ কৰিব পাৰি তাক অবিভাজ্য ধ্বনি বোলে। বিভাজ্য ধ্বনি আকৌ দুই প্ৰকাৰৰ— স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি। হাওঁফাওঁৰ পৰা ওলাই অহা বায়ু প্ৰৱাহক জিভাৰ বিভিন্ন অংশৰ সঞ্চালনেৰে পৰিৱৰ্তিত কৰি যিবোৰ ধ্বনিৰ সৃষ্টি কৰা হয় সেইবোৰক স্বৰধ্বনি বোলা হয়। আনহাতে বতাহৰ প্ৰৱাহক আংশিক বা সম্পূৰ্ণৰূপে ৰোধ কৰি যিবোৰ ধ্বনি সৃষ্টি কৰা হয় সেইবোৰক ব্যঞ্জনধ্বনি বোলে। এই বিষয়ে পৰৱৰ্তী এটা অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা কৰা যাব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ বাগ্‌ধ্বনিৰ ভাগ দুটা কি কি?

.....

৯.৩.২ ৰূপতত্ত্ব

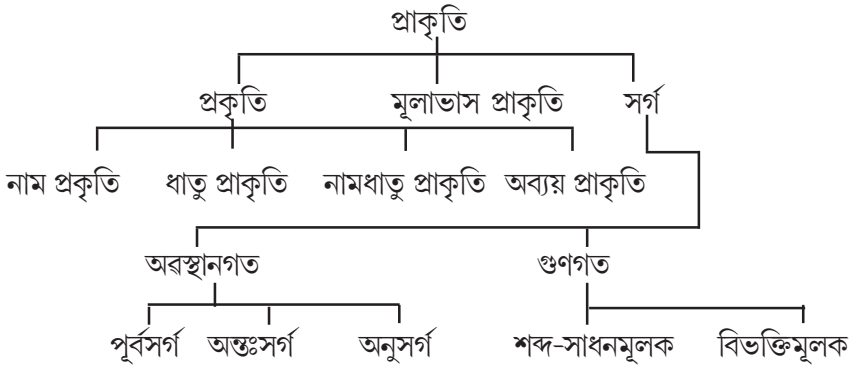
ভাষাৰ অধ্যয়নৰ দ্বিতীয়টো স্তৰ হৈছে ৰূপতত্ত্ব। ধ্বনিতত্ত্বৰ মূল আধাৰ যিদৰে ধ্বনি সেইদৰে ৰূপতত্ত্বৰ মূল আধাৰ ৰূপ বা প্ৰাকৃতি। ৰূপতত্ত্বত ভাষাৰ ৰূপ বা প্ৰাকৃতিৰ অন্তৰ্গত প্ৰকৃতি, সৰ্গ; অৰ্থাৎ শব্দমূল, ধাতুমূল, প্ৰত্যয়, বিভক্তি আদিৰ পুংখানুপুংখ বিশ্লেষণ কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্বনাম, অব্যয়, ক্ৰিয়া আদি শব্দ, বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰত্যয়, শব্দ-বিভক্তি, ক্ৰিয়া-বিভক্তি, পুৰুষ, বচন, কাল আদিৰ বিশ্লেষণ অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ বিষয়। ৰূপতত্ত্বত সাধাৰণতে দুটা দিশৰ ওপৰত অধ্যয়ন কৰা হয়। এটা হ'ল — শব্দ গঠনৰ প্ৰত্যয় আৰু আনটো পদ গঠনৰ বিভক্তি।

ৰূপতাত্ত্বিক আলোচনাৰ মৌলিক একক হৈছে — প্ৰাকৃতি বা ৰূপ। এই প্ৰাকৃতিৰ পৰা প্ৰাতিপাদিক, ধাতু, শব্দ আৰু এইবোৰৰ সাধন বা ৰূপ আদি নিষ্পন্ন কৰা হয়। প্ৰাকৃতি বৰ্ণৰ ওপৰৰ স্তৰৰ একক বিশেষ। এটা বা একাধিক বৰ্ণৰে প্ৰাকৃতি ৰচিত হয়। প্ৰাকৃতিৰ সদায় একোটা নিজস্ব অৰ্থ থাকে। অৰ্থাৎ বৰ্ণৰে নিৰ্মিত অবিভাজ্য অৰ্থাৎ ক্ষুদ্ৰতম অৰ্থযুক্ত ৰূপেই হৈছে প্ৰাকৃতি। উদাহৰণস্বৰূপে— 'মোমায়েকহঁতলৈ' এই পদটোৰ

অর্থ পৰীক্ষা কৰিলে দেখা যায় যে কাৰোবাৰ লগত সম্বন্ধ থকা (নাম-পুৰুষবাচকত্ব - এক), মাকৰ ভায়েক বা ককায়েক (পুংলিংগবাচক), মোমায়েক এজন নহয় একাধিক অথবা মোমায়েকৰ লগৰ বা পৰিয়ালৰ একাধিক ব্যক্তি (বহুবচন বাচকত্ব - হঁত) আৰু এই লোক সকললৈ (নিমিত্তার্থক - লৈ) — এই পাঁচোটা অর্থ সোমাই আছে। আৰু উক্ত পাঁচোটা অর্থৰ লগত সঙ্গতি ৰাখি পদটোক মোমাই - এক্ - হঁত্ - অলৈ — মাত্র এই চাৰিটা খণ্ডত ভগাব পাৰি। সেয়ে, এই চাৰিটা খণ্ডৰ প্রত্যেকটোৱে একোটাহঁত প্রাকৃতি। প্রাকৃতিসমূহৰ কিছুমানক স্বতন্ত্রভাৱে মাতিলে বা উল্লেখ কৰিলে সেইবোৰৰ স্বতন্ত্র অর্থ বুজি পোৱা যায়; যেনে — মানুহ, ঘৰ, গছ, ভাত আদি। এনেদৰে নিজে অর্থ প্রকাশ কৰিব পৰা ৰূপবোৰক মুক্ত প্রাকৃতি বা ৰূপ বোলে। আকৌ কিছুমান প্রাকৃতি অকলে উল্লেখ কৰিলে সিহঁতৰ একো অর্থ পোৱা নাযায়। দুটা বা ততোধিক প্রাকৃতি সংযুক্ত হ'লেহে তাৰ অর্থ বুজি পোৱা যায় এনে প্রাকৃতিক বদ্ধ বা যুক্ত প্রাকৃতি বা ৰূপ বোলে। যেনে— 'খাওঁ' পদৰ খা প্রাকৃতিটোৰ স্বকীয় অর্থ আছে, সেয়ে ই মুক্ত প্রাকৃতি; কিন্তু ইয়াৰ লগত লগা -ওঁ প্রাকৃতিটোৱে 'মই' বা 'আমি' অর্থ যে প্রকাশ কৰে, সেয়া ধৰিব নোৱাৰি; ধাতুটোৰ লগত যুক্ত হ'লেহে ধৰিব পাৰি। গতিকে -ওঁ এটা বদ্ধ প্রাকৃতি।

প্রাকৃতিৰ শ্রেণীবিভাগ তলত দিয়া ধৰণে কৰিব পাৰি—

চিত্র ৪.৪ ঃ প্রাকৃতিৰ শ্রেণীবিভাজন

প্রাকৃতিক প্রধানকৈ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হয়, যথা— প্রকৃতি, মূলাভাস প্রাকৃতি, সর্গ। এই বিষয়েও পৰৱর্তী এটা অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ ৰূপতত্ত্বৰ মূল আধাৰ কি?

.....

.....

৯.৩.৩ বাক্যতত্ত্ব

ভাষা-বিজ্ঞানৰ অধ্যয়নৰ আন এটা স্তৰ হ'ল বাক্যতত্ত্ব। অসমীয়া 'বাক্যতত্ত্ব' শব্দগুচ্ছ ইংৰাজী Syntax শব্দৰ সমার্থক হিচাপে ব্যৱহৃত। ইংৰাজী Syntax শব্দটো আহিছে গ্রীক Syntaxis শব্দৰ পৰা। ইয়াৰ আভিধানিক অর্থ Rules of Sentence making। ধ্বনিসংযোগ আৰু ৰূপসংযোগৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা পদসমূহক অর্থৰ সংগতি ৰাখি যথাস্থানত বহুৱাই বাক্যৰ সৃষ্টি কৰা হয়। বাক্যই মানুহৰ মনৰ এটি সম্পূর্ণ ভাৱ প্রকাশ কৰে। সেই কাৰণে ভাষাক বাক্যভিত্তিক বুলিও কোৱা হয়। আকৌ ৰূপৰ লগত ৰূপৰ সংযোগ, সিহঁতৰ ক্রম আৰু ৰূপৰ মাজত সম্পর্ক এই আটাইখিনি লগলাগিহে একোটা খণ্ডবাক্য বাক্য হয়। এটা বাক্যত ব্যৱহাৰ হোৱা ৰূপবোৰৰ বেছিভাগ ভাষাতে একোটা ক্রম থাকে অর্থাৎ এক শ্রেণী ৰূপৰ পাছত আন এক শ্রেণী ৰূপহে থাকিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে— 'তাই বৰ ভাল ছোৱালী' এই বাক্যটোত প্রথমতে আছে সর্বনাম, তাৰ পাছত ক্রিয়া বিশেষণ, তাৰ পাছত বিশেষণ আৰু শেষত বিশেষ্য শব্দ এটা। এই বাক্যটোৰ গাঁথনিক ক্রম সলনি হৈ 'বৰ তাই ছোৱালী ভাল' বা 'তাই ভাল বৰ ছোৱালী' আদি হ'লে একো অর্থ প্রকাশিত নহ'ব। আকৌ বাক্যত ৰূপবোৰৰ ক্রমৰ উপৰি ৰূপৰ সৈতে ৰূপৰ সম্পর্কৰ বিষয়েও জানিব লাগিব। তেতিয়াহে বাক্যটোৰ দ্বাৰা বুজাব খোজা অর্থখিনি স্পষ্ট হৈ উঠিব। প্রত্যেক ভাষাৰ বাক্যগঠন প্রণালীৰ বৈশিষ্ট্য আছে। পদ আৰু শব্দৰ সংযোগত বাক্যৰ সৃষ্টি হয়। অর্থযুক্ত পদ আৰু শব্দ যথাস্থানত বহুৱাই এটা সম্পূর্ণ বাক্য সজা হয়। বাক্যত ব্যৱহাৰ হোৱা প্রত্যেকটো পদৰ পাৰস্পৰিক সংগতি থাকে আৰু সেই অনুসৰি পদবোৰৰ ৰূপ হয়। বাক্যত সাধাৰণতে তলত দিয়া পদবোৰ পোৱা যায়— কাৰকবাচক পদ, ক্রিয়াপদ, বিশেষণ পদ, অব্যয় পদ। এইখন পাঠ্যবিষয়ৰে ত্রয়োদশ অধ্যায়ত এই বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা যাব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ বাক্যতত্ত্বৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ 'Syntax' ৰ উৎপত্তি ক'ৰ পৰা হৈছে?

.....

৯.৩.৪ অর্থতত্ত্ব

ভাষা-বিজ্ঞানৰ এটা উল্লেখযোগ্য স্তৰ হ'ল — অর্থতত্ত্ব। ভাষাতত্ত্বৰ আলোচনাত অর্থৰ আলোচনাৰ দিশটোও অপৰিহার্য। ইংৰাজীত অর্থতত্ত্বৰ প্রতিশব্দ হিচাপে 'Semantics' শব্দটি ব্যৱহাৰ হয়। ইয়াৰ মূল হৈছে গ্রীক ভাষাৰ 'Semaino' শব্দটি।

ইয়াৰ অর্থই হৈছে ভাষাৰ আত্মা। অর্থ অবিহনে ভাষাৰ কোনো মূল্য নাই। অর্থ সম্বন্ধে প্রাচীন কালৰে পৰাই বিভিন্ন আলোচনা চলি আহিছে। শব্দ একোটাই নির্দিষ্ট সময় বিশেষত আহৰণ কৰা অর্থ চিৰকাল বর্তি নাথাকিবও পাৰে। শব্দৰ মৃত্যু ঘটিব পাৰে। অকৌ নতুন শব্দৰ জন্ম হ'ব পাৰে অথবা প্রচলিত শব্দৰ অর্থৰ পৰিৱর্তন ঘটিবও পাৰে। অর্থতত্ত্বত শব্দৰ অর্থ, অর্থ পৰিৱর্তনৰ ধাৰা, অর্থ পৰিৱর্তনৰ কাৰণ, শব্দৰ মৃত্যু, নতুন শব্দৰ জন্ম তাৰ কাৰণ — এই আটাইবোৰ দিশৰ আলোচনা কৰা হয়।

আমি মুখেৰে কিছুমান ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ কৰোঁ, সেই ধ্বনিৰ পৰা একোটা শব্দৰ সৃষ্টি হয় আৰু সেই শব্দৰ অর্থ থাকে। এই অর্থপূর্ণ শব্দই একোটা বাক্যৰ সৃষ্টি কৰে। বাক্যৰ দ্বাৰাই মানুহে ভাবৰ আদান-প্রদান কৰে। প্রাচীন কালৰে পৰা বিশেষকৈ বৈদিক যুগৰ পৰা শব্দৰ অর্থৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। নিৰুক্ত শাস্ত্রৰ উদ্ভাৱক ব্যাকৰণ ৰচক য়াস্ক, কাত্যায়ন, পতঞ্জলি, পাণিনি আদিয়েও শব্দৰ অর্থৰ আলোচনা কৰিছিল। পাশ্চাত্যৰ গ্রীচদেশত সর্বপ্রথম ভাষা-চিন্তাৰ আৰম্ভণি হৈছিল। দার্শনিক প্লেটো আছিল ভাষা চিন্তা কৰা প্রথমজন ব্যক্তি। প্লেটোৰে তেওঁৰ 'Cratylus' গ্রন্থত শব্দ আৰু অর্থৰ নানা কথা আলোচনা কৰিছে। তেওঁৰ মতে ধ্বনিৰ অনুকৰণত শব্দৰ সৃষ্টি হয় আৰু প্রত্যেকটো শব্দৰ একোটা নিজা অর্থ আছে। তাৰ পিছত ভাষা-বিজ্ঞানী চ্যাচুৰে অর্থৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি কৈছে যে উচ্চাৰণ কৰা শব্দৰ সম্বন্ধৰ মূল ভেটি হৈছে অর্থ। তেওঁ ভাষাক চিহ্নৰ প্রণালী বুলি কৈছে। 'ম+আ+ন+উ+হ' এই ধ্বনিকেইটাই গঢ়ি তোলা 'মানুহ' শব্দটো চিহ্ন। ইয়াৰ দ্বাৰা 'মানুহ' শব্দই শ্রোতাক পূর্বধাৰণা অনুসৰি এটা অর্থবোধক ইংগিত দিব। পঞ্চাশৰ দশকত ভাষা-বিজ্ঞানীসকলে ভাষাৰ গাঁথনিক বিশ্লেষণৰ আধাৰত অর্থ সম্পর্কে নতুন চিন্তাধাৰাৰ সূচনা কৰিলে। বক্তাই কি কৈছে, কিহৰ কাৰণে কৈছে, কি পৰিবেশত কেনে ধৰণৰ শব্দৰ প্রয়োগ কৰিছে — এই আটাইবোৰ নিৰীক্ষণ কৰিহে প্রকৃত অর্থ নিৰূপণ কৰিব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে, অসমীয়া ভাষাত 'মূৰ' শব্দটোৰে পৰিৱেশ ভেদে ভিন ভিন অর্থ প্রকাশ কৰে। যেনে— মোৰ মূৰ কামুৰিছে, সি মূৰত উঠিল, মোৰ মূৰটো খালে, তাৰ কথাত মূৰ ঘমাই লাভ নাই, ফিটাডালৰ মূৰত ধৰা। ইয়াৰে প্রথম বাক্যটোৰ 'মূৰ' শব্দটোৰে শৰীৰৰ অংশক বুজাইছে। দ্বিতীয় বাক্যটোত 'অতপালি' বুজাইছে; তৃতীয় বাক্যত 'সর্বনাশ' বুজাইছে; চতুর্থ বাক্যত 'চিন্তা' বুজাইছে আৰু পঞ্চম বাক্যটোত ফিটাডালৰ এটা দিশৰ শেষ অংশক বুজাইছে। পঞ্চাশ আৰু ষাঠিৰ দশকৰ মাজভাগত নোৱম চমস্কিয়ে তেওঁৰ তত্ত্ব ৰূপান্তৰ সৃজনাত্মক ব্যাকৰণত একেটা শব্দৰে বেলেগ বেলেগ অর্থ প্রকাশ কৰিব পৰা দিশৰ উন্মোচন কৰিলে।

অর্থৰ পৰিৱর্তনৰ তিনিটা ধাৰা পোৱা যায়। সেইকেইটা হ'ল— অর্থ-সংকোচন, অর্থ-বিস্তাৰ আৰু অর্থ-সংশ্লেষ। এই বিষয়েও এইখন পাঠ্যবিষয়ে দ্বাদশ অধ্যায়ত বিস্তৃতভাৰে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ ইংৰাজীত অৰ্থতত্ত্ব প্ৰতিশব্দ হিচাপে কি শব্দটি ব্যৱহাৰ হয়?

.....

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাষা-বিজ্ঞানত ভাষাৰ বিজ্ঞানসন্মত তথা প্ৰণালীবদ্ধ অধ্যয়ন কৰা হয়। ই কেৱল মাত্ৰ এটা ভাষাতেই অধ্যয়ন সীমিত নাৰাখে। সকলো ভাষাৰে প্ৰণালীবদ্ধ অধ্যয়ন কৰে। সেইবাবে ভাষা-বিজ্ঞানক সাধাৰণ ভাষা-বিজ্ঞান বোলা হয়। ভাষাৰ গঠন প্ৰণালী বুলিলে সাধাৰণতে ধ্বনি, ৰূপ, বাক্য আৰু অৰ্থ এই চাৰিটা উপাদানক বুজা যায়। ভাষা অধ্যয়নৰ চাৰিটা স্তৰ আছে— ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব, বাক্যতত্ত্ব, আৰু অৰ্থতত্ত্ব।
- ধ্বনিতত্ত্বৰ স্তৰত বাগ্‌ধ্বনি, ধ্বনিৰ পৰিৱৰ্তন, বৰ্ণ, উপধ্বনি আদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়। বাগধ্বনি দুই প্ৰকাৰৰ— বিভাজ্য আৰু অবিভাজ্য। বিভাজ্য ধ্বনিৰ আকৌ দুটা ভাগ পোৱা যায়। এটা হৈছে স্বৰধ্বনি আনটো হৈছে ব্যঞ্জনধ্বনি। সেইদৰে স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিৰ আন আন ভাগ কিছুমান পোৱা যায়।
- ধ্বনিতত্ত্বৰ প্ৰধান আধাৰ যিদৰে ধ্বনি সেইদৰে ৰূপতত্ত্বৰ আধাৰ হ'ল ৰূপ বা প্ৰাকৃতি। ৰূপতত্ত্বত প্ৰধানকৈ দুটা দিশৰ ওপৰত অধ্যয়ন কৰা হয়। শব্দ গঠনৰ প্ৰত্যয় আৰু পদ গঠনৰ বিভক্তি।
- বাক্যতত্ত্বত একোটা ভাষাত ব্যৱহৃত পদসমূহৰ প্ৰণালী, ইটো পদৰ লগত সিটো পদৰ সম্পৰ্ক, সেই সম্পৰ্কৰ প্ৰকাৰ ভেদ আদিৰ বিশ্লেষণ কৰা হয়।ৰূপান্তৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা এক শ্ৰেণীৰ বাক্যক আন শ্ৰেণীৰ বাক্যলৈ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰি।
- অৰ্থ অবিহনে ভাষাৰ অস্তিত্ব সম্ভৱ নহয়। কিন্তু সময়ৰ লগে লগে শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন হৈ থাকে। শব্দৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্তনৰ ধাৰা তিনিটা। এই পৰিৱৰ্তনৰ বিভিন্ন কাৰণ আছে।

৯.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ

১) কোঁৱৰ, অৰ্পণা (২০০৮); *ভাষাবিজ্ঞান উপক্ৰমণিকা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৩); *ভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০১); *অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাক�ৰণ;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৪) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৮৬); *অসমীয়া ভাষা আৰু উপভাষা;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৫) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (১৯৯৯); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

৬) ডেকা, খগেশসেন (২০০২); *ব্যাকৰণ ঃ প্রাচ্য আৰু পাশ্চাত্য;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৭) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৮) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *প্রয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৯) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১০) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (সম্পাঃ) (২০০৭); *অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা;* গুৱাহাটী ঃ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্রকাশন বিভাগ।

১১) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন আৰু বৰা লীলাৱতী শইকীয়া (২০০৩); (সম্পাঃ); *ভাষা-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১২) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮); *উপভাষা-বিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোকৰ বুক ষ্টল।

১৩) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯১); *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোকৰ বুক ষ্টল।

১৪) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮); *অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

১৫) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ)(১৯৯৬-৯৭); *চিন্তা-প্রৱাহ;* শিৱসাগৰ ঃ শিৱসাগৰ কলেজ।

১৬) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ)(১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৭) বৰা, লীলাৱতী শইকীয়া (২০০৬);*অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৮) মৰল, দীপঙ্কৰ(১৯৯১); *উপভাষা-বিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

১৯) মৰল, ভগৱান (১৯৯৮); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ পঞ্চজ্যোতি প্রকাশ।

২০) হাকাচাম, উপেন ৰাভা (২০০৯); *অসমীয়া আৰু অসমৰ ভাষা-উপভাষা;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্রন্থ

২১) Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi: Motilal Banarasidass.

২২) Chatterji, S. K. (1979); *The Origin and Development of the Bengali Language.* London : Georege Allen & Unwin.

২৩) Gleason (Jr.)(1978). *An Introduction to the Descriptive Linguistics.* Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

২৪) Kakati, B. (2007). *Assamese : Its Formation and Development.* Guwahati: Lawyers Book Stall.